

- університету. Серія: Соціологія і політичні науки. – Одеса, 2013. – Т. 18. – Вип. 2 (18). – Ч.3. – С. 80-87.
7. Рак, О.Ю. Патріотизм і націоналізм – дві невід’ємні складові політики (інтроформаційний підхід) [Текст] / О.Ю. Рак // Політологічні записки: Збірник наукових праць. — Луганськ, 2013. – Вип.1 (7). — С. 126–134.
 8. Сміт, Е. Національна ідентичність [Текст] / Е. Сміт. – К.: Основи, 1994. – 223 с.
 9. Тюптя, Л.Т. Соціальна робота: теорія і практика: Навчальний посібник [Текст] / Л.Т. Тюптя, І.Б. Іванова. – 2-е вид., перероб і доп. – К.: Знання, 2008. – 574 с.
 10. Цитати українських письменників про мову. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tsitaty.blogspot.com/2010/11/blog-post_28.html. Назва з екрана.

В статье рассмотрены вопросы и проблемы во психологии сознания общества, а также показано когнитивно-психологический механизм развития языковой национальной сознание методами интроформации.

Предложены важные составляющие украинского государственного языка в национальной идентификации гражданина, которые помогут изменить сознание общества.

Автором изображена схема как альтернативу программной коррекции общества в развитии языковой национальной сознание интроформационным влиянием как явление украинизации.

Ключевые слова: когнитивно-психологический механизм развития, речь, речевая национальное сознание, интроформаційний метод, самоідентифікація, терм-історическе видение,соціальна профілактика, соціальна реабілітація.

The questions and problems in the psychology of language consciousness of society, and shows cognitive-psychological mechanism of linguistic methods introformatsion national consciousness.

A significant part of the Ukrainian state language in national citizen identification that will help change the consciousness of society.

The author is a diagram of an alternative program correction society in the development of national consciousness introformatsion linguistic influence as something Ukrainianization.

Keywords: cognitive and psychological development mechanism, speech, language national consciousness, introformatsion method identification, term-historical vision, social prevention, rehabilitation.

УДК 811.161.2'373.611

Смєнова Л.В.

ДЕРИВАЦІЙНІ ДІСЛІВНІ НЕОЛОГІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано дериваційні дієслівні неологізми, зафіксовані в словниках української мови початку ХХІ століття, з'ясовано способи їх творення та сферу функціонування.

Ключові слова: неологізм, інновація, дієслово, деривація, дериват, словотвірний тип.

Зміни в різних сферах життя людей під впливом нових суспільних умов зумовлюють потребу в нових словах. Оновлення словникового складу будь-якої мови, як відомо, відбувається за рахунок словотвірних неологізмів, семантичного розвитку слів, наявних у мові, а також шляхом поповнення його іншомовними лексичними одиницями.

Дослідження інноваційних процесів у лексиці, зокрема тих, що відбуваються в дієслівній системі, є постійним об'єктом аналізу українських і зарубіжних учених: В. Жайворонка, Н. Іваницької, В. Русанівського, О. Стишова, О. Тараненка, М. Навальної, І. Овчинникової, Н. Стратулат, І. Самойлової, В. Токар, Т. Усатенко, Я. Битківської, Е. Кузнецової, О. Кубрякової, О. Ахманової та ін.

Попри великий інтерес лінгвістів і значну кількість ґрунтовних наукових праць, ця тема дотепер актуальна, оскільки під дією позамовних чинників у суспільстві з'являються й поширюються нові явища, реалії та поняття, для позначення яких використовуються нові слова. Мета нашої розвідки – аналіз активних дериваційних процесів у системі українського дієслова шляхом зіставлення лексикографічних праць української мови ХХ – початку ХХІ століття. Джерелами фактичного матеріалу, окрім словників української мови, слугували тексти із засобів масової інформації, спостереження над усним мовленням носіїв української мови.

Для досягнення цієї мети проаналізовано продуктивні словотвірні дієслівні неологізми та з'ясовано сфери їх функціонування.

Зосереджуючи увагу на хронологічному змісті поняття *неологізм*, або *інновація*, до цієї групи відносимо слова, що з'явилися й поширилися в українській мові у 80-90 рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

Проведене дослідження засвідчило, що дієслівних новотворів у словниковому складі представлено значно менше, ніж іменникових та прикметникових. За підрахунками Н. Стратулат, у новому Словнику в 20-ти томах, що містить понад 180 тис. реєстрових словникових одиниць, лексем цього лексико-граматичного класу слів нараховано лише близько 6500 [6, с. 7].

Порівняння реєстрів лексикографічних праць різних часових зрізів, зокрема Словника української мови в 11-ти томах, Великого тлумачного словника сучасної української мови та Словника української мови у 20-ти томах, дає підстави стверджувати, найпродуктивнішим для дериваційних дієслівних неологізмів є морфологічний спосіб словотворення, зокрема суфіксальний і префіксальний. Менш частотними, але також дієвими є

власне дієслівні способи творення – префіксально-суфіксальний, суфіксально-постфіксальний та префіксально-суфіксально-постфіксальний.

На основі проведеного дослідження з'ясовано, що переважну більшість нових дієслів у сучасній українській мові утворено за допомоги суфіксальних формантів від різних частин мови. „Суфікси... виступають у ролі транспортувального засобу, тобто саме за допомоги суфіксів здійснюється перехід однієї частини мови в іншу” [2, с. 69].

Найчисельнішу групу інноваційних одиниць, що виникли внаслідок суфіксації, становлять деривати дієслів іменникового походження, у творенні яких виявили активність такі суфікси: **-ува-**, щовиконує функцію дієслівної транспозиції й надає новотворам, залежно від їхньої лексичної семантики, загального значення діяльності, дії чи стану, зміст яких визначається іменником-мотиватором (за його участі утворено здебільшого наукову термінологію): *акомодація – акомодувати, імплантант – імплантувати, приватизація – приватизувати, індукція – індукувати, спонсор – спонсоровати, фермер – фермерувати, релакс – релаксувати, ліміт–лімітувати, акцент – акцентувати, баланс – балансувати, ліцензія – ліцензувати, лобі – лобіювати, індекс – індексувати*; **-фікува**, який виявив продуктивність у творенні наукової лексики й термінології різних сфер: *квант – квантифікувати, автент – автентифікувати*; **-изува- (-ізува-), -изува- (-ізува-)**, щовиступають у дієсловах, які постали від мотивувальних іменникових основ іншомовного походження: *максимум – максимізувати, амоній – амонізувати, бартер – бактеризувати, глобальний – глобалізувати, стабільний – стабілізувати, легальний – легалізувати, корпоративний – корпоратизувати, легітимний – легітимізувати, кримінальний – криміналізувати*.

Дещо поступаються кількістю відіменні деривати, утворені від іншомовних основ за допомоги суфікса **-и-**, що виражає постійну дію, стан або процес. Засвідчені лексеми *даблити, есемесити, сейшенити* мають колоквальний характер, оскільки побутують у слензі [5, с. 196].

Поширеним у словотворенні дієслів сленгового характеру виявився суфікс **-ну-**, який додає семантиці дієслова значення однократності і раптовості дії: *аскнути, делітнути, дрінькнути, есемеснути, інсертнути, клікнути* [5, с. 196].

Характерною морфонологічною умовою поєднання дієслівного суфікса **-изува- (-ізува-)** з прикметниковими основами є усічення фонем **/н/**: *нейтральний – нейтралізувати, нормальний – нормалізувати*) або суфікса **-ічн- (-ичн-)**: *герметичний – герметизувати, демонічний – демонізувати*).

Спостерігається також утворення рівнозначних дієслів заміною суфіксів, як-от **-а-** на **-і-**: *бренькотати – бренькотіти*; **-ува-** на **-овува-**: *вишукувати – вишуковувати*.

Продуктивність суфіксального способу словотворення визначає той факт, що за допомоги додавання різних суфіксів до твірних основ

утворюються нові слова як того самого, так і іншого лексико-граматичного класу.

Останнім часом утворено низку нових дієприкметників, які активно вживаються в українській мові. Дієприкметникові інновації – це невелика група слів, мотивована дієсловами недоконаного й доконаного видів. Словники найчастіше фіксують пасивні дієприкметники, утворені за допомоги суфіксів **-н-**, **ен-** (**-єн-**): *вбезпечити – вбезпечений*. Але в сучасних словниках зареєстровано й багато активних дієприкметників теперішнього часу, утворених за допомогою суфікса **-уч-** (**-юч-**), як-от: *абсорбувати – абсорбуючий, активувати – активуючий, акумулювати – акумулюючий*. Хоча, як відомо, такі дієприкметники – явище, не властиве українській мові, їх потрібно уникати, замінюючи природними для української мови засобами (прикметниками, іменниками, дієприслівниками, дієсловами-присудками складних речень), а не фіксувати в сучасних словниках.

Як показало дослідження, у процесі творення нових дієприкметників від дієслів із суфіксом **-ува-**, цей суфікс змінюється на **-ова-**: *абонувати – абонований, абортувати – абортований, авансувати – авансований, акцептувати – акцептований, афішувати – афішований вбавляти – вбавлений*.

Дієслова становлять словотвірну базу для утворення нових префіксальних лексем. “Характерною рисою дієслівних префіксів є те, що вони беруть участь у процесі внутрішньочастиномовного словотвору, тобто префіксація не змінює частиномовного статусу слова. Проте в процесі префіксації з дієсловом все ж відбуваються категорійні зміни, зокрема, приєднання префікса до дієслова недоконаного виду зазвичай спричиняє його перехід до дієслів доконаного виду. Крім того, мотиватором у внутрішньодієслівному префіксальному словотворі виступає не основа, а ціле дієслово, яке зберігає всі свої граматичні характеристики, крім виду” [4, с. 6]. Префікси виступають важливими конкретизаторами значення дієслівних дериватів.

Питомі непохідні дієслова української мови звичайно поєднуються з ширшим потенціалом словотворчих префіксів, ніж дієслова іншомовного походження. Дієслова іншомовного походження через своє менше освоєння у сучасній українській мові та вузькоспеціальний характер своїх значень обмежено використовуються в ролі твірних основ для творення нових префіксальних дієслів.

У ролі дієслівних префіксів у сучасній українській мові виступає більшість прийменників. Такі дієслівні інновації не виражають нового типу дій, а лише конкретизують, уточнюють ці дії в просторовому, часовому, кількісному відношеннях. “За межами безпосередніх видових пар дієслівні префікси служать для надання словам найрізноманітніших відтінків як споріднених із значеннями прийменників, так і дуже віддалених від них, причому дуже часто різні відмінності у значенні того чи іншого префікса залежить від семантики кореня чи початкової основи,

до якої приєднується певний префікс, а іноді й від характеру суфікса, наявного в початковій основі” [1, с. 13].

Під час аналізу фактичного матеріалу встановлено, що серед дієслівних префіксів, які слугували словотворчими формантами у процесі виникнення новоутворень, продуктивними є такі: **в-** (**у-**), шовиступає носієм часових та просторових значень (за його участі творяться здебільшого загальноживані слова): *вмолоти, впекти, встрясти, встерегти, уволокти, угризти, ускубти*; **від**, який уживається в просторовому значенні, вказуючи на віддалення від об'єкта, протяжність дії у часі: *відгнисти, відпекти, відполоти, відтрясти, відфорвардити, відфейсувати*; **при-**, за допомоги якого утворено низку слів на позначення неповноти вияву дії: *припрясти, присохти, пристригти, придутти*; **ре-**, що вирізняється активністю в процесах творення нових дієслів технічної фінансової та юридичної сфер і має значення “змінювати, повторювати дію”, “змінювати щось”: *реверсувати, рекуперувати, реструктурувати, реінсталити, реінвестувати, рефінансувати*; **де-**, який має значення “здійснювати дію, протилежну дії мотивувального дієслова, анулювати дію, що називається мотивувальним дієсловом” (за участі цього префікса творяться нові поняття): *девальвувати, декодувати, десенсибілізувати, дедукувати, дезактивувати, деполітизувати, демонополізувати, дестабілізувати*; **за-**, який у поєднанні з граничними дієсловами зумовлює значення реалізованої граничності, досягнутого результату: *заапгрейдити, забанити*; **по-**, що реалізовує значення обмеження дії певним часовим проміжком: *попіарити, подизайнити, подрайвувати*, **про-**, який слугує виразником тривало-обмежувальної дії: *пропіарити, продаблити*.

Серед нових префіксальних дериватів менш продуктивні дієслівні утворення із префіксами **на-**: *нанести, напати, натрясти, натягти*; **недо-**: *недотягти, недостерегти*; **пере-**: *переакцентувати, переадресувати*.

За допомоги префіксів творяться також дієприкметникові неологізми. Продуктивним виявилися синонімічні префікси **в-** та **у-**. Варто зауважити, що майже всі нові дієприкметники, утворені від дієслів, що містять в мотивувальній основі префікс **в-**, мають паралельні формиз префіксами **у-** : *вбавлений – убавлений, вбезпечений – безпечений, вбільшений – убільшений*.

Як уже зазначалося, менш частотними, але також дієвими є власне дієслівні способи творення – префіксально-суфіксальний, суфіксально-постфіксальний та префіксально-суфіксально-постфіксальний.

Нові дієслівні лексеми, що постали внаслідок префіксально-суфіксального способу творення кількісно поступаються дієсловам, утвореним префіксальним та суфіксальним способом словотвору.

Серед похідних питомих українських переважають дієслова, утворені від іменникових та прикметникових основ префіксально-суфіксальним

способом: *оподаткувати, узаконити, оприлюднити, здорожчити, удержавити, роздержавити, зросійщити, змосковщити, вивищити.*

Префіксально-суфіксальний тип включає такі продуктивні словотвірні моделі: дієслова з префіксом **в-** (**у-**) і суфіксом **-и-** на позначення результату дії: *убезпечувати, удержавлювати*); дієслова з префіксом **в-** (**у-**) і суфіксом **-ува-**, що виражають значення “робити, проводити щось, досягти того, що названо твірною основою”: *вбезпечувати, вбалакувати.*

Останнім часом у ЗМІ помітна тенденція до поповнення похідних дієслів за рахунок новотворів з виразним відтінком іронії, глузування. До таких належить дієслово *прихватизувати*, яке постало за аналогією до дієслова *приватизувати*. Але дієслово *приватизувати* виражає нейтральне словотвірне значення „робити що-небудь приватним, тобто належним певній особі”, то *прихватизувати* надає цьому значенню негативної конотації, вказуючи на незаконне, нечесне захоплення чого-небудь кимось і словотвірно співвідноситься з дієсловом *прихватити*(=*прихопити*). Тому погоджуємося з М.Навальною, що дієслово *прихватизувати* є унікальним новотвором, бо воно утворене від дієслівної основи *прихвати-*(*ти*) за допомогою суфікса *-изува-*, чого, як відомо, в словотворенні дієслів не спостерігалось [3, с. 11].

Дієслівна лексика української мови останнім часом поповнилася також інноваціями, у словотвірній моделі яких присутній постфікс **-ся**. Більшість таких новотворів походить від іменникових українських та запозичених основ.

У процесі деривації нових дієслів за допомогою суфіксально-постфіксального способу до твірної іменникової основи одночасно приєднуються суфікс і постфікс **-ся**. Продуктивним типом словотворення виявилася модель із суфіксом **-ува-** і постфіксом **-ся**, що має словотвірне значенням „здійснювати щось, притаманне тому, що називається твірною основою”. Утворені дієслівні неологізми репрезентують переважно наукову та загальноживану лексику: *адаптуватися, структуруватися, політизуватися.*

Менш продуктивним виступає префіксально-суфіксально-постфіксальний тип творення дієслівних інновацій, які мотивовані іменниковими основами. Вони представлені такими моделями: дієслова з префіксами **в-** (**у-**), **по-**, **на-**, суфіксами **-ува-**, **-и-** постфіксом **-ся**: *убезпечуватися, убільшуватися, надринькатися, наблютузитися, попіаритися, початитися, продаблитися* тощо. Для цих новотворів характерне значення „стати тим або набути ознак того, що названо твірною основою”.

Отже, досліджуваний мовний матеріал засвідчує, що деривація є одним із важливих джерел лексичного збагачення мови. Про це свідчить мовна реальність, бо велика група словотворчих дієслівних неологізмів в

лексичному складі української мови представлена в лексикографічних працях початку ХХІ століття.

Дієслівна лексика утворена переважно за допомоги суфіксації та префіксації. Значно менше дієслівних інновацій постало внаслідок префіксально-суфіксального способу творення. Невелику продуктивність в утворенні дієслів виявили суфіксально-постфіксальний, префіксально-суфіксально-постфіксальний та префіксально-постфіксальний способи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ільїн В.С. Префікси в сучасній українській мові / В.С. Ільїн. – К., 1953. – 165 с.
2. Кубрякова Е.С. Что такое словообразование / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1965. – 78 с.
3. Навальна М. Дієслівна лексика соціально-економічної сфери (на матеріалі мови засобів масової інформації кінця ХХ ст.) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / М.І. Навальна; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2002. – 18 с.
4. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові. – К.: Наукова думка, 2003. – 288 с.
5. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ ст (на матеріалі мови засобів масової інформації) / Стишов О. А. [2-е видання, перероблене]. – К.: Пугач, 2005. – 388с.
6. Стратулат Н.В. Дериваційні та семантичні неологізми в лексичній системі української мови (на матеріалі тлумачного Словника української мови в 20-ти томах) : автореф. дис ... канд. філол.наук : 10.02.01 / Наталія Вікторівна Стратулат. – К., 2009. – 20 с.
7. Тихонов А.Н. Словообразовательный словарь русского языка / А.Н. Тихонов. – М. : Русский язык, 1990. – 465 с.

В статтє проанализированы деривационные глагольные неологизмы, зафиксированные в словарях украинского языка начала ХХІ века, исследованы способы их образования, определено сферу функционирования.

Ключевые слова: неологизм, инновация, глагол, деривация, деривация словообразовательный тип.

The article analyzes the verbal derivational neologisms recorded in Ukrainian language dictionaries stage, found ways of creating and scope of operation.

Keywords: neologism, innovation, verb, derivation, derivative, derivational type

УДК 811 + 398

Сторожук Х.В.

ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБСТРАТНОЇ ЛЕКСИКИ В МОВІ УКРАЇНСЬКИХ КАЗОК ТА ЗАМОВЛЯНЬ

У статті розглянута дистрибуція та культурні конотації субстратної лексики в мові українських народних казок та замовлянь.

Ключові слова: казка, замовляння, фольклор, українська мова, субстрат